

Отримано: 1 листопада 2017 р.

Прорецензовано: 15 листопада 2017 р.

Прийнято до друку: 22 грудня 2017 р.

e-mail: khaletskyj@ukr.net

Халецький О. В., Голубовська О. В. Розвій Франкових ідей еволюції, поступу і просвітництва у сучасному оrelігійненні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Релігієзнавство»*. Острог : Вид-во НУ«ОА», 2018. № 2(14). С. 102–115.

DOI: 10.25264/2522-9672-2017-2(14)-102-115

УДК 141.7

Халецький Олексій Віталійович,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та педагогіки
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій ім. С. З. Гжицького

Голубовська Ольга Вікторівна,
магістр філософії, асистент кафедри філософії та педагогіки
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій ім. С. З. Гжицького

РОЗВІЙ ФРАНКОВИХ ІДЕЙ ЕВОЛЮЦІЇ, ПОСТУПУ І ПРОСВІТНИЦТВА У СУЧАСНОМУ ОРЕЛІГІЙНЕННІ

Погляди Франка становлять єдиний комплекс еволюціонізму – поступовства – просвітництва у річищі розвитку європейської думки. «Еволюція як основний закон природи» тотожна розвитку і розкриває його «движучі сили і форми». Розвиток тотожний поступу, який буває поступом вперед і поступом назад (виродженням). Поступ становить собою 1) «зміни» 2) «на ліпше». Особливостями поступу є 1) його «вогнища», 2) «хвилі поступу» і 3) перехідність поступу. Запорукою поступу є поширення знань, а сам поступ постає як розвиток духовних здібностей. «Ідеї головний двигач суспільного життя». «Немає панацеї» від суперечностей розвитку. Підвалинами поступу постають 1) «голод», 2) «любов» і 3) «розум, якого довго не буде». Ідеї Франка отримують розвиток у сучасній науково-філософській думці, де поступ розглядається як 1) повнота здійснення законотенденції розвитку, 2) перевернення старого новим і 3) збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку (соціально-культурна парадигма), чим є здійснення соціально-культурних проєктів, які вимагають віроздійснення і звершуються тотальним духовним перетворенням (Царством Божим) як процесом.

Ключові слова: Еволюція, поступ, «вогнища» поступу, хвилі поступу, перехідність поступу, ідеї – двигун поступу, суперечності поступу, голод, любов, «розум, якого довго не буде» як підвалини поступу, універсал-історичний еволюціонізм як поступування, тобто збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку, тотальне духовне перетворення (Царство Божє) як процес.

Oleksii Khaletskyi,

Candidate of Philosophy, Associate Professor, Department of Philosophy and Pedagogy of Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

Olha Holubovska,

Master of Philosophy, Assistant of Department of Philosophy and Pedagogy of Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies

FRANCO AND THE KINGDOM OF GOD: THE IDEA OF PROGRESS IN MODERN RELIGIOSITY

Frank views constitute a single set of evolutionism – giving up – the enlightenment in Wake of European thought. «The evolution as the fundamental law of nature» of identical development and reveals his «dynamics strength and shape.» The development of gradual identical, which is step forward and step back (degeneration). Progress is 1) «changes» 2) «for the better». Features progress are 1) its «fire», 2) «wave of accession» and 3) transitional development. Guarantee of progress is the dissemination of knowledge and the development progress appears as a spiritual abilities. «Ideas chief engine of public life.» No panacea of development contradictions. The foundations of progress appear 1) «hunger», 2) «love» and 3) «the mind for a long time will not.» Frank's ideas are developed in the modern scientific and philosophical thought, where progress is seen as 1) completeness of implementation of the law trends, 2) predominate of old to new and 3) increase of consciousness and spiritual development factors (socio-cultural paradigm), what is the implementation of socio-cultural projects that require faith implementation and termination of total spiritual transformation (Kingdom of God) as a process.

Key words: *evolution, progress, «fire» progress, wave of progress, transitional progress, ideas – the engine of progress, contradictions progress, hunger, love «minds for a long time will not be «as the foundation of progress, increasing of consciousness and spiritual development factors, total spiritual transformation (Kingdom of God) as a process.*

Постановка проблеми. Одним із яскравих проявів розгорнутої у історії сили духу постає творчість І.Франка. Проблемою, а відтак – і метою дослідження – є спроба довести, що усі літературні, соціальні і національні, політичні, філософські та історіософські погляди Франка становлять 1) єдиний цілісний комплекс еволюціонізму – поступовства – просвітництва у річищі європейської філософської думки, який 2) має продовження дотепер. Тривалий і суперечливий розвиток триединого комплексу еволюціонізму – поступовства – просвітництва знаходить відображення у працях Франка.

Виклад основного матеріалу. У друг. пол. XIX ст., період грюндерства, пробудження громадянських рухів і соціалізму у Галичині, а для Франка – період радикал-соціалістичний і позитивістський, у ст. «Мислі о еволюції в історії людськості» (1881–1882 рр.) еволюція постає як «основний закон природи», у якому «цілий хід еволюції в історії людськості розкривається через загальний хід еволюції в природі» [3, с. 77]. Еволюція розкриває «внутрішній зв'язок історії, її движучі принципи і форми» [3, с. 77; 83]. «Еволюція яка є по суті розвитком» [3, с. 81] «в цілому носить в собі поступ (поступ вперед) яко головний і вироджування (поступ назад) яко підрядний складники», «не є однотипним прямим розвитком, але містить в собі збочення і відскоки» [3, с. 117]. Загальна хода еволюції починається з природи, а закінчується ідеями [3, с. 82]. «Усе починається з боротьби за існування і пристосування до обставин» [3, с. 86], але «з переходом до цивілізацій, коли ведучі люди забирають владу» [3, с. 111-112], від середніх віків ... до новочася веде доба зростання гуманності ... і перехідна доба панування розуму, де з розвитком науки, релігія перестане існувати» [3, с. 120; 124; 125] і тому подібне. «Кожна доба історична – це древо» [3, с. 134] (так само у А. Тойнбі у «Дослідженнях історії», 12 т., 1934-1961 рр.), «коріння якого стоїть глибоко у минулих часах, а його крайні парості вигонюють далеко у будуще. Безмірно важна річ зібрати ті зародки в одну цілісність, відслідити в них напрямок будующого і виробити ... вірний образ (курсив мій – О.Х.) будующої спільності ..., принципи добуті з критики попереднього ладу, ляжуть в основу будующого впорядкування людей. Напрям історії ніколи не іде з ідеалів, але з критики, почуттів, зрозуміння потреб, вивід, котрий мусить ввійти в життя» [3, с. 134-135]. У відгуку 1895 р. на ст. «Ukraina irredenta» Франко зауважує, що «соціально-політичні програми можливі тільки там, де люди свідомі своєї сили» [2, с. 383]. Критика, почуття, зрозуміння, усвідомлення, вивід, образ, принципи, «дух, що тіло рве до бою», Франко суперечить сам собі. Отже, все ж таки свідомісно-духовні чинники, тобто ідеї, які як ніж у тіло або як промінь у п'ятьму входять у розвій.

У статті за 1898 р. «Радикали і релігія» Франко зауважує, що «релігія – добра віра» і «радикали ніколи не виступали проти віри, а виховували народ у правдиво-релігійному дусі» [2, с. 405; 407], у якому «розум і просвіта не суперечать релігії, а мусять бути її головною основою» [2, с. 408]. Що це як не найпоширеніший у соціалістичному (А.Сен-Сімон, Г.Ландауер, Ж.Сорель і А.Карелін, А.Луначарський,

В.Базаров, М.Горький, Г.Уеллс та ін.) та інших рухах (Л.Фойербах, О.Конт, Д. Штраус, Ф.Маутнер, Д.Белл, М.Новак та ін.) так зване богобудівництво як віра у різні рушійні сили розвитку: у Вищу Істоту (масонствуючі прекраснодушні розенкрейцери поч. XVII ст. або Ж.-Ж.Руссо чи кривавий М.Робесп'єр), Вищий Розум (паризька гюлога – санкюти на чолі з П.Шометом або річпосполитий коронний канцлер Г.Коллонтай та ін.), у людство (О.Конт), народ (В.Базаров, А.Луначарський), революційну організацію (В.Ленін і М.Горький, Д.Донцов і С.Бандера), або прогрес людства (Г.Уеллс, М.Богданов). Грунтуючи свої історіософські візії на триєдиному комплексі еволюціонізму – поступовства – просвітництва, Франко випереджає найбільшого апостола богобудівничого прогресизму Г.Уеллса, «Нариси історії світової цивілізації» 1920 р. якого були визнані «біблією прогресовір'я». У сучасній науково-філософській думці суспільний розвиток розуміється як низка здійснюваних соціально-культурних проєктів (А.Турен). Нині людство розбудовує соціально-культурний проєкт глобально-інформаційного суспільства (Д.Белл, О.Тофлер, З.Бжежинський, Е.Масуда та ін.), який на думку його «батьків-засновників», вимагає віроздійснення (Д.Белл «Повернення сакрального? Аргумент на користь релігії майбутнього», 1980 р., О.Тофлер, У.Еко та ін.), що є своєрідним продовженням пресловутого «богобуду» [8, с. 231].

На поч. XX ст., коли українство набуває економічної сили (кооператив «Народна торгівля» 1883 р., кредитна спілка «Віра» 1894 р., страхова компанія «Дністер» 1895 р., кооператив «Сільський господар» 1899 р.), Централья українських кооперативних товариств 1904 р., з'їзд кооперативів Просвіти 1909 р. тощо), соціально-політичної (селянська Україно-руська радикальна партія 1890 р. та її мілітарні товариства «Сокіл» 1894 р., «Січ» 1900 р. і «Пласт» 1911 р., ліберальна Українська націонал-демократична і робітнича Українська соціал-демократична партія 1899 р., ліберальна Українська загальна організація 1897 р. і Українська радикал-демократична партія 1894 р., робітнича Революційна Українська партія 1900 р. – УСДРП 1905 р. та ін., націоналістична Українська народні партія 1901 р. у наддніпрянській Україні та ін.) і національної (національна програма Радикальної партії і «Ukraina irredenta» Ю.Бачинського 1895 р., «Самостійна Україна» М.Міхновського 1900 р., Львівське віче червня 1914 р. та ін.) визначеності, духовної повноти (Просвіта 1868 р., НТШ 1892 р. і каф. історії України Львівського університету М.Грушевського

1894 р., УГКЦ митрополита 1901 р. А.Шептицького, письменство О.Кобилянської і В.Стефаника, М.Коцюбинського і Лесі Українки, В.Винниченка, мистецтво І.Труша і О.Новаківського, М.Лисенка і С.Крушельницької та ін.) і Галичина перетворюється на Український П'ємонт, найбільшого розвитку досягає творчість І.Франка («Украдене щастя», 1893 р., збірки поезій «Зів'яле листя» 1897 р. і «Мій Ізмарагд» 1898 р., поема «Мойсей» 1905 р. тощо), який у період вже націонал-демократичний і націонал-ліберальний, у ст. 1900 р. «Поza межами можливого», у справі незалежної Української держави, зазначає, що «усі неможливості фальшиві, доки їх не окріплює критичний розум», а «історія цивілізацій постає як ... відсування границь неможливого» [2, с. 409-410]. До перемоги веде заперечування М.Драгомановим ідея «неполітичної культури», тобто просвітницько-культурницької роботи [2, с. 414], до якої від 1885 р. вимушено перейшла Стара Київська громада (В.Антонович, П.Житецький та ін.). Для культурницького поступу «ідея національної самостійності дає поле повного розвитку. *Ідеї ... треба признати головним двигачем ... у сфері суспільного і політичного життя*» [2, с. 416]. «Осущення ... ідеалу поступальної самостійності ... залежить тільки від нашої свідомості того ідеалу» [2, с. 417]. Саме основоположний інтелектуалізм і прагнення до глибинних історико-культурних досліджень («Апокрифи і легенди», 5 т. 1896-1910 рр. та ін.) спонукали до просвітництва франкову історіософію. Ці думки перегукуються з прийдешніми ідеями А.Мальро, який після довгих років революційної роботи («комуністична партія як організований Апокаліпсис революційного братства») і воєн, приходять до думки, що соціально-політичні перетворення змінюють лише умови людського існування («суєтність і недостатність революційного діяння»), а повне визволення і розвиток самої людської природи досягається у сфері духу (метапрактика як 1) одинока авантюрна дія у житті, 2) історичне діяння як «шрам на тілі землі» і 3) «голоси мовчання», т.б. культурне успадкування (розвинуті П.Блумом, як «гностика» безконечного новоозначування), через оволодіння надбаннями світової культури («Голоси мовчання», 3 т. 1947–1950 рр.; «Уявний музей світової культури», 1952-1954 рр.; «Метаморфози богів», 1957 р. та ін.).

У основоположній праці 1903 р. «Що таке поступ?» Франко, ґрунтуючись головним чином на ідеях Г.Спенсера, Е.Тайлора та ін., розглядає «поступ як загальний розвиток», тобто еволюцію, по суті ототожнюючи їх [2, с. 455]. «Поступ як загальний розвиток» являє

собою 1) «зміни», які мусили б бути спрямовані 2) «на ліпше» [2, с. 434]. Франко визначає загальні особливості поступального розвитку, якими є те, що: 1) «не весь людський рід поступає», а є так звані «вогнища поступу»; 2) «поступ ходить хвилями»; 3) «поступ ходить із краю в край», це «перехідний поступ» [2, с. 441]. «Круті і блудні дороги поступу лежать на могилах», але «хто не поступає, той вмирає» [2, с. 446]. «Запорукою поступу є поширення знання у власть мас» [2, с. 442], тобто просвітництво. Просвітницька хиба, на нашу думку, позначилася на франкових прекладах поезії (особливо з давньогрецької якої він не знав, і зробленої через німецьке посередництво) спрямованих лише для ознайомлення мас і знехтуваних з естетично-художньої сторони. «Великий природний закон поступу – у праці, пружинами поступу є люди праці», а «основою поступу – освічений чоловік» [2, с. 446]. «Людина постає, розвивається і прогресує саме через розвиток духовних здібностей» [2, с. 458]. Постійне наголошування на суперечливостях поступу, на нашу думку, імовірно має все ж таки соціалістичне походження (Маркс, Енгельс та ін.). Докладно і чесно розглядаючи різні (анархістські Е.Реклю, П.Кропоткіна, Ж.Прудона, М.Драгоманова; комуністичні Т.Мора, Т.Кампанелли, Е.Кабє, Г.Бабефа, А.Сен-Сімона, С.Базара і Б.Анфантена, Ш.Фур'є, Р. Оуєна та ін.; соціалістичні К.Маркса, Ф.Лассалє, Ф.Енгельса, Г.Джорджа та ін.) сучасні способи прогресування, Франко доходить до висновку, що «немає панацеї» від суперечностей розвитку [2, с. 475], але підвалинами поступу постають (з посиланням на Гете): 1) «почуття любові, чим є здруження»; 2) «голод, тобто матеріальні і духовні потреби» і 3) «розум, якого довго не буде» [2, с. 476]. Цікаво, що до окремого видання Франко спеціально додає сторінку, у якій «почуття любові – здруження, яке веде до «бджолячого царства» механічного підкорення», «є властиво запереченням поступу» [2, с. 477]. Думки про «любов-здруження», як «бджоляче царство» механічного підкорення» знаходять продовження у А.Бергсона у «Двох джерелах моралі і релігії» 1932 р. про відкрите і закрите суспільство, мораль і релігію, яким протиставляється динамістично-містичне новорелігійнення, яке розвивали також А.Древс, Л.Ціглер, А.Тойнбі та ін., у ліберальному русі – у К.Поппера («Відкрите суспільство та його вороги», 1945 р.), у соціалістичному русі – у анархо-комунізмі П.Кропоткіна, містичному анархізмі Г.Ландауєра, у сучасному неокомунізмі – у О.Зинов'єва у «Розвестих висотах» 1976 р. або у Р.Гароді (який починаючи з єврокомунізму 1960-х р. у 1983 р. при-

ходить до ісламізму), у дисидентській публіцистиці (у Є.Сверстюка – з прямим посиланням на Франка), сатири Є.Леца і поезії Ч.Мілоша, В.Висоцького або Б.Окуджави та ін.). Отже, прогресування – це 1) голод, 2) любов – «бджоляче царство механічного підкорення» і 3) «розум, якого не буде». Триєдина концепція еволюціонізму – прогресизму – просвітництва мимоволі і необережно наближається до нібито песимістичних перспектив, які у прийдешньому розвитку європейської думки набувають часом апокаліптичного забарвлення. Думка про те, що «розум якого немає і довго не буде» стане рушієм поступу у далекому майбутньому, є смутним прозрінням зростання свідомісно-духовних чинників у процесі історичного розвитку людства, усталеним у сучасному науково-філософському розмислі (М.Коган, О.Ахієзер, М.Лапін, В.Стьопін, Н.Черниш, К.Баранцева, О.Халецька та ін.) як соціально-культурна парадигма [4], що невідворотньо фундаментується триадичною концепцією еволюції поступу просвітлення.

На рубежі 1910 р. і на передодні Великої війни загострюється боротьба (атентат М.Січинського 1908 р., вбивство А.Коцка 1910 р., спроби заснування українського університету 1912 р. і велике віче у червні 1914 р. у Львові тощо), а у пізній творчості Франка з'являються спрямовані до націоналізму (Д.Павличко, 2006 р.) волюнтаристично-іраціоналістичні мотиви, розвинуті у наступних поколіннях борців Празько-Вісниківського напрямку (Є.Маланюк, Ю.Драган, вихованка Острозького жіночого училища О.Лятуринська, син священника с. Милятин Острозького повіту О.Стефанович, Ю.Липа та ін.), інтегральному націоналізмі Д.Донцова і неперевершених звитягах ОУН-УПА (Ольжич, Олена Теліга та ін.). У звершувальній поемі «Мойсей» (1905 р.) Франко проголошує «я вірю в силу духа //і в день воскресний твого повстання// о якби хвилю вдать, що слова слуха». Погляди Франка утворюють триєдину концепцію еволюції як поступу і поступу як просвітництва.

На нашу думку, саме третій чинник франкової історіософії – «розум, якого довго не буде» – отримує найбільшу перспективу у розвитку сучасної суспільно-історичної думки і набуває значення основоположного. Навіть у часи відречення від уявлень поступального розвою, у часи лихоліть, воєн і революцій п.п. ХХ ст., уявлення поступального, власне прогресивного, розвитку поширюється на увесь Всесвіт у концепції його антропоносферизації Вернадського – Ле Руа – Тейяра де Шардена. У ній еволюція проходить три послідовні стадії розвитку: 1) космогенезу літосфери, 2) біосфери життя і

3) антропоноосфери дієрозуму [7]. У науково-філософській думці розвивається розуміння антропосферізації як 1) планетарної сили (В.Вернадський, Е.Ле Руя, П.Тейяр де Шарден та ін.), 2) епохи розвитку ноосфери (М.Моїсєєв, 1990 р., Н.Майнцер, 1993 р.), чим є глобальний розвиток (проблеми) сучасності (М.Булатов, В.Загороднюк та ін., 1995 р.) до 3) уявлень про антропоноосферізацію (дієрозум, одухотворення Всесвіту) у їх конкретності як весь історично-духовний розвій (О.Халецький, 2014 р.). Виникають і розвиваються поступальницько-прогресивницькі ідеї неолітичної революції Г.Чайлда (1936 р.), НТР Д.Бернала (1949 р., 1958 р.) тощо.

Від сер. ХХ ст. у піднесенні суспільного розвитку через НТР у сфері економічній, переходу до демоліберальних режимів – у соціально-політичній сфері і утворенні глобалізаційно-інформаційної цивілізації відроджуються прогресистські уявлення про світорозвиток [6] у працях Д.Бейлі «Віра у прогрес», 1950 р.; М.Гінсберга «Ідея прогресу», 1953 р.; А.Саломона «Тиранія прогресу» 1955 р.; К.Беккера «Прогрес і влада», 1960 р., Ч. ван Дорена «Ідея прогресу», 1967 р.; С.Поллард «Ідея прогресу. Історія і суспільство», 1968 р.; Р.Нісбета «Історія ідеї прогресу», 1980 р. та ін., узагальнені у трьохчленній концепції історичного процесу (Р.Арон, У.Ростоу, Д.Белл, О.Тофлер та ін.). У сучасних так званих нових природничих науках, передусім синергетиці (І.Пригожін, І.Стенгерс, Г.Гакен, Г.Ніколіс, Г.Князева, С.Курдюмов, А.Баблюяц, В.Лук'янець, О.Кравченко, Н.Майнцер, М.Мойсєєв, О.Тофлер, I міжнародний конгрес Німецького товариства складних систем 1997 р. та ін.), розвиток розглядається як такий, що іде від хаосу до порядку, а сам хаос постає як спосіб поступального оновлення, власне новоупорядкування, збільшення багатоваріантної («жереб напрямків») складності («динаміка бачить в цілому») через збурення, біфуркації, розсіяння («блукаючі по полю шляхів розвитку хмаринки динамік»), структури як «блукаючі плями процесів» (Г.Князева, С.Курдюмов) і великий атрактор – притягач (Арістотелева ентилехія) тощо [6]. Наприкінці ХХ-на поч. ХХІ ст. усі погляди поступального розвитку узагальнюються у концепції соціально-культурної парадигми (М.Коган, О.Ахієзер, М.Лапін, В.Стьопін, Н.Черниш, К.Баранцева, О.Халецька та ін.), яка вбачається у збільшенні свідомісно-духовних чинників розвитку [4]. Збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку [5] найбільше проявляється у здійсненні соціально-культурних проєктів (А.Турен). Історія постає як низка здійснюваних соціально-культурних проєктів

(Царства Божого або просвітницького Царства розуму, прогресу, комунізму, глобально-інформаційного суспільства тощо). На нашу думку, прогресування постає як 1) повнота здійснення законотенденцій (спрямованостей) розвитку, 2) перевершування старого новим (новлення), 3) збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку (просвітлення) [8, с. 233]. Нині людство здійснює соціально-культурний проект глобально-інформаційного суспільства (Д.Белл, О.Тофлер, З.Бжезинський, Е.Масуда та ін.). На думку «батьків засновників», його розбудова вимагає віроздійснення, тобто світовіри (Д.Белл, «Повернення сакрального? Аргумент на користь релігії майбутнього» 1980 р.; О.Тофлер; У.Еко та ін.), що зумовлює певне орелігійнення соціально-культурного проекту глобально-інформаційного суспільства [8, с. 231].

Визначене Франком просвітницьке зростання свідомісно-духовних чинників розвитку у ХХ ст. проявляється як переважання духовного напрямку у християнстві [5] (вибухове виникнення низового простацького п'ятидесятництва на поч ХХ ст, або звернення саме до «Дару п'ятидесятниці» у найбільших богословських працях митрополита Андрія Шептицького у сер. 1930-х р., або у поєднанні чернецтва в миру і духовного християнства у О.Лосева тощо). Про що іще у Євангелії від Матфея б. 85 р. сказано, що Христос буде хрестити тих хто повірив у нього не тільки водою, але іще «Духом Святим і вогнем» [3:11], а у Євангелії від Іоана б. 100 р. «... якщо хто не народиться від води і духа, не може увійти до Царства Божого, народжене від плоті є плоть, а народжене від Духа є дух ... я сказав тобі: належить нам народитись згори» [3:5-7]. У богослів'ї розрізняють плоди Св. Духа, яких, згідно за Посланням ап. Павла до Галатів б. 48 р., є дев'ять: любов, радість, мир, довготерпіння, благість, милосердя, віра, покірність, утримання [5: 22-26] і які досягають у людині поступово і вдосконалюються вправами, тоді як дари Св. Духа приходять раптом «як тать в ночі» і ними можна користуватися відразу. Вчення про плоди Св. Духа направлене на те, щоби культивувати серед вірних «добрі справи». Дарів Св. Духа, згідно з Посланням ап. Павла до Коринф'ян б. 56-57 р., дев'ять: «... одному дається Св. Духом слово мудрості; другому слово знання, тим же Духом; іншому – чудотворення, іншому – пророцтво, іншому – розрізнення духів, іншому – різні мови, іншому – витлумачення мов» [12: 8-10], якими говорили «... парф'яни та мідяни, та елам'їти, також мешканці Месопотамії, Юдеї та Кападокії, Понту та Азії, і Фрігії і Памфілії, Єгипту і

Ліванських земель, країни Кирени, і захожі римляни, юдеї і нововірці, критяни й араби ...» (Діян., 2:9-11), що могло би означати екуменічне поширення християнства [5], незбагненим чином перекручене на «ангельські» глоссолалії, тобто досягнення шоково-екзальтованих станів свідомості. Церква стає істиною лише після П'ятидесятниці, коли їй були дані як засіб служіння Богу «видимі духовні дари». Зрештою, і у Євангелії від Іоана б. 100 р. сказано, що, після смерті Ісуса Христа, Бог через нього (тобто християнство, О.Х.), «дасть вам *Іншого Утішителя* (розрядка моя О.Х.), що пробуде з вами повік» (Ін., 14:16), Параклета (parakletos – букв. призваний), «Духа істини, Духа святого, ... який навчить вас усього» (Ін. 14:16), а Іоакім Флорський пророкує про настання релігії Святого Духа і Вічного Євангелія, яка проводить через Страшний Суд до Царства Божого – тотального духовного перетворення світу [8, с. 232].

У рішеннях II Ватиканського собору 1962-1965 рр. і особливо у енцикліці папи Римського Павла VI «*Populorum progressio*» (1967 р.) проголошується, що «прогресування є фрагментом історії спасіння». Виникає ціла теологія прогресу, теологія політики (Й.Метц, Д.Зелле, А.Новак та ін.) і теологія визволення (Г.Гутьєрес, Л.Бофф та ін.), мірилом яких постає есхатологічна теологія надії Ю.Мольтмана («Богослів'я надії», 1965 р.; «Розіп'ятий Бог», 1973 р.; «Бог у творенні», 1985 р.) і В.Панненберга («Откровення в історії», 1961 р.; «Вступ до систематичної теології», 3 т., 1967-1980 р. та ін.). Вона проголошує апокаліптичне Царство Боже – тотальне духовне перетворення світу (подібне до стану ω у Тейяра або анупадхішеші – нірвани, тобто нірвани без залишку у буддизмі) тощо. У В.Панненберга, «Бог – Дух («ніхто не може назвати Ісуса Господом як тільки Духом Святим» (I Кор., 12:13)) – всеохопне поле сили, що випускає подію за подією у кінцеве існування» [1, с. 293], що вочевидь є розвитком гайдегерівського «час часовиться із майбутнього», а Дух Святий – це спеціальний вид поля, тобто взаємодії між творенням і створюваним [1, с. 289]. У теології надії (а по суті в усьому теїстичному еволюціонізмі Бергсона, Тейяра, Тойнбі, процес-теології та ін.) «буття Бога історично, і воно реально існує в історії. «Історія Бога» – це оповідь про всю історію людства» [1, с. 271]. Тобто Бог є світотворення, поступово здійснюване в історії як соціально-культурний проект Царства Божого із майбутнього. Откровенням є уся світова історія всіх релігій [1, с. 280], а богословські істини виводяться із реального історичного процесу [5]. У теології

надії «Бог – сила, що діє із майбутнього» (Панненберг) [1, с. 287] – спонукає до найрадикальніших перетворень. «Осяяна провідною зіркою Божих обітовань реальність сприймається нами не як раз і назавжди упорядкований Богом Всесвіт, а як *історія неперервного розвитку* (розрядка моя – О.Х.), що забуває минуле, прямує до нових, незвиданих обривів» [1, с. 267]. Церква не ототожнює себе ні з однією із соціально-політичних систем («... царство наше не від світу цього») (Ін. 18:36) і виступає за – або поступове соціально-ліберальне, або радше, неминуче радикальне – але тотальне (есхатон) оновлення, духовне перетворення суспільства («нової землі і нового неба») (Откр. 21:1-5), чим є збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку (т.з. соціально-культурна парадигма) як Царство Боже [4; 8, с. 233]. Для прийдешнього Царства Божого нинішнє «царство брехні, бабла і дуп» (Б.Окуджава), говорячи словами Корана, є «дар ель харб» – терен війни. Як визначає Ю.Мольтман, «від самого початку і до кінця християнство – це есхатологія, це надія спрямована у майбутнє, і тому перетворююча теперішнє» [1, с. 261]. За визначенням А.Луазі, «Христос заповідав нам Царство Боже, а натомість ми отримали Церкву».

У езуйтів (А.Морено та ін.) Царство Боже тотального духовного перетворення як процес і Бог майбутнього як Царство Боже постають як їх невідступне прогресування, обґрунтовуючи це, від Ватиканської конференції 1981 р. на основі синергетики і квантової гравітації С.Хокінга, сутнісною тотожністю творення = розвитку = прогресування, чим є 1) повнота здійснення законотенденцій (спрямованостей) розвитку, де 2) старе перевершається новим (новлення) і 3) збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку (просвітлення), переважно соціально-політичне. За визначенням Г.Кокса, «у цьому світі Бог займається політикою, створюючи і підтримуючи людське життя» [1, с. 251]. Визначення сутнісної тотожності творення = розвитку = прогресування як просвітлення, тобто збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку прямо кореспондується з Франковим ототожненням еволюції з прогресуванням, а прогресування з просвітленням, тобто збільшенням свідомісно-духовних чинників розвою. Обрядовір'я поступово заміщається так званим практикуванням віри, яке охоплює усю життєдіяльність людини як «релігійний підтекст в усіх моментах світського життя», за визначенням В.Панненберга [1, с. 294]. Фактично і Франко і ліберально-соціалістичний «Богобуд» і навіть сучасне богослів'я «зійшлися» на

тому, що таким богом мусило би бути невинне поліпшення тобто прогресування, просвітлення темного потоку історії [5], чим є збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку. «Богобуд» надає абсолютного (т.б. всевизначального) значення різним «посюстороннім» рушійним силам («трансцендентному в іманентності», за Л.Феррі): людуству (Конт), народу (А.Луначарський, В.Базаров), революційній організації (В.Ленін і М.Горький, Д.Донцов і С.Бандера) і в решті решт прогресуванню (Г.Уеллс, М.Богданов). Цей процес розвивається від новочасся XVII ст. разом із зменшенням культово-обрядової частини і збільшенням т.з. практикування віри у загальному секуляризмі (релігії виходу з релігії, за М.Гоше) як орелігійненні усіх сфер життєдіяльності. В решті-решт він зосереджується на прогресуванні і у церковно-обрядовому богослів'ї (РКЦ теологія прогресу), процес-теології і цілком світський ідеології (Д.Белл, О.Тюфлер, У.Еко та ін.), яка прагне віроздійснення, ототожнюючи еволюцію – поступовство – просвітлення. Такого ходу думок не оминув і Франко.

Натхненні ідеєю Царства Божого здійснюють реформи (як проведена таємно-моторошною *Opus dei* економічна реформа в Іспанії 1956 р., визнана найкращою в світі), суспільно-політичне оновлення (як очолюваний пастором М. Кінгом рух за громадянські права в Америці або Мати Тереза у шпиталі для прокажених) тощо, стають «на бій кривавий, святий і правий», їх вбивають диктатори (архієпископа Сальвадора Оскара Ромеро 1981 р. та ін.), вони гинуть (як герой-партизан єзуїт Г.Сардіньяз), але влада чудесним способом виявляється безсилою (як всюдисуща і всемогутня КДБ перед УГКЦ, яка ніби нізвідки і відразу вигулькнула, як Афіна Паллада із голови Зевса, в усій повноті єпископату, священства, монастирів, чернецтва і семінарій (1989 р.), або буддисько-синкретична Фалань-гун громадського руху шанувальників ці-гун, який не в силі придушити «залізобетонна» комуністична диктатура у Китаї тощо), вони об'єднують усі релігії світу в універсальному екуменічному русі (як спільна молитва, тобто визнання у Ассізі 1984 р., або Світові конгреси релігій від 1894 р.), вони досягають світової глобально-інформаційної цивілізації (для розбудови якої потрібно віроздійснення), поступово (як процес) і так і сяк просвітлюють світ. Нагадаймо лише, що у християнстві невинних немає, а «Царство Боже здобувається силою» (Мт. 11:12) через Страшний Суд і Армагедон, або як заповідав пророк Шевченко, «вражою злою крав'ю волю окропіте». Таким чином, пророкований Франком «розум, якого довго не буде» настає. Зауважимо лише, що іще у

Е.Гартмана («Релігійна свідомість людства», 1879 р.) повне усвідомлення мусило би означати кінець світу, розгорнуте у апокаліптичних «Трьох розмовах» В.Соловйова і сучасній футурології (Р.Бредбері, А.Кестлер, А. і Б.Стругацькі, Д.Форрестер, Д.Медоуз, Р.Хейлброннер, Д.Мартін та ін.). Можливо, людство замість ветхого природного світу розбудує новий розумотворний світ (В.Соловйов, Є.Ціолковський, В.Вернадський, О.Чижевський, М.Холодний, О.Бердник, М.Руденко, К.Майнцер, М.Мойсеєв, М.Булатов, В.Загороднюк та ін.). На що прокує перша штучно створена андронним колайдером 2012 р. «частка Бога» – бозон Хікса (так званий проєктований світ). У здійсненні соціально-культурних проєктів постає проєктований, ідеє-творний, розумо-творний, одухо-творений світ. Розвиток суспільства постає як подіє-ідеє-розв'яз. Події дієусвідомлюються як ідеї, а ідеї проєктуються як розвиток. На думку Бертрана де Жувенеля («Аркадія», 1968 р. та ін.), від доби НТР людство вступило у добу «винаходжуваного майбутнього», коли можуть бути здійсненні будь-які проєкти всього подальшого розвитку. На думку Ф.Фукуями (1989 р.), вже здійсненні усі попередні проєкти розвитку людства («кінець історії»), а наступна доба, на думку Г.Гангтінгтона (1992 р.), буде «війною цивілізацій» – глобалізаційним подоланням їх локальних рудиментів. Світ є його світотворення (субстанція – суб'єкт – процес), антропоносферізаційна спрямованість якого постає, у кінцевому рахунку, як духовне перетворення (одухо-творення) світу (Царство Боже).

Висновки. Започаткована у науковістсько-позитивістському напрямку розвитку суспільної думки і поширена у працях Франка концепція розвитку як еволюції, еволюції як прогресування і прогресування як просвітлення, тобто збільшення свідомісно-духовних чинників розвою, отримує продовження у сучасному розвитку. Це ставить Франка на рівень видатного мислителя не тільки свого часу, але й сучасної доби.

Список використаних джерел:

1. Гренц С. Богословье и богословы XX в. [пер. с англ.]. Черкасы: Коллоквиум, 2011. С. 520.
2. Франко І. Вибрані твори: В 3-х т. Т.3. Дрогобич: Коло, 2005. С. 690.
3. Франко І. Зібрання творів, Т.1 -45. К., 1976–1981, Т. 45.
4. Халецька О. Соціально-культурна парадигма у філософській думці. *Духовність, культура, нація. Збірник наукових статей*. Вип. 4. Львів:

Видавничий центр Львівського національного університету ім. І.Франка, 2009. С. 54–60.

5. Халецький О. Незнаний Бог апостола Павла в світлі зростання його історично-духовних чинників. *Історія релігій в Україні. Науковий щорічник*. Кн. 2. Львів: Логос, 2012. С. 35–47.

6. Халецький О. Науково-філософська парадигма сучасного універсального та історичного еволюціонізму у глобалізаційну добу. URL: http://filos.lnn.ua/nauka_i_cinnosti_ludskogo_buttya.pdf.

7. Халецький О. Антропоносферизація як збільшення свідомісно-духовних чинників розвитку або ж просвітлення хаосу. *Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство»*. Випуск 12. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. С. 170–183.

8. Халецький О. Сучасна релігійна ідентичність і секуляризація. *Тези міжнародного конгресу «Філософія діалогу й порозуміння в побудові Європейської і світової спільнот»*. Львів: Видавничий центр філософського факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2016. С. 230–233.